

ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК МАҲСУЛОТЛАРИНИ КРАУДФАНДИНГ ПЛАТФОРМАЛАРИ ОРҚАЛИ МОЛИЯЛАШТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Суннатов Мухтор Неъматович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети “Макроиқтисодий сиёсат ва прогнозлаштириш” кафедраси доценти (PhD)

Мутахассислар интеллектуал мулк маҳсулотларини краудфандинг платформалари орқали молиялаштириш механизмларини рақамли иқтисодиётнинг инновацион молиявий воситаси деб билишади. Келажакда бу банк кредитига алтернатив бўлиши мумкин. Краудфандинг “Ақлли одамларнинг жамоавий молиялаштириши” деб ҳам аталади. Сўнгги йилларда жаҳон бозори фаол ривожланмоқда, хусусан, краудфандингнинг бозори. QY Research ва бошқа таҳлилий платформалар ҳисоб-китобларига кўра, унинг ҳажми 2018 йилда 10,2 миллиард АҚШ долларини, 2019 йилда 13,9 миллиард АҚШ долларини ҳамда 2020 йилда 17,2 миллиард АҚШ долларини ташкил қилган. 2026 йилга бориб, бу кўрсаткичнинг 28,8 миллиард АҚШ долларигача глобал ўсиши прогноз қилинмоқда. Дунёда краудфандинг платформаларининг умумий сони 2024 йилда 2948 тага етди.

Уларнинг кўпчилиги Европа Иттифоқида (ЕИ) 1231 та, АҚШда 900 та, Осиёда 431 таси жойлашган бўлиб, глобал бозорда АҚШ платформалари устунлик қилиб, умумий ҳажми 29 миллиард АҚШ долларини, ЕИ ва Осиёда мос равишда 19,1 миллиард АҚШ долларини ташкил қилиб, бу учта минтақа глобал краудфандинг фаолиятининг 92 фоизини ташкил этади. Йирик халқаро платформалардан Kickstarter.com (АҚШ, 2017 йилда тахминан 4,5 миллиард доллар тўпланган), Indiegogo.com (АҚШ, 1 миллиард доллар), rowdfunder.cj.uk (Англия, 60 миллион АҚШ доллари), Ourcrowd.com (Исроил, 440 миллион АҚШ доллари) ва бошқалардан иборат.

Ушбу соҳа ривожланишининг 4 та модели мавжуд:

Биринчиси, Англо-саксон модели. Краудфандинг механизм сифатида ишбилармонлик муҳитига меъёрий равишда киритилган ва турли ихтисосликларга эга бўлган моделдир (кредит, криптовалюта краудфандинг, musiқа ва илмий лойиҳаларни ривожлантириш платформалари мавжуд).

Иккинчиси, Европа модели. У краудфандингни ривожлантириш йўналишини белгиловчи миллий қонунчиликнинг мавжудлиги билан ажралиб туради (Австрия, Италия, Германия, Франция). Асосан, ижтимоий ва гуманитар соҳаларни молиялаштиришга қаратилган (археология ва экологик тадқиқотлар, ижтимоий кам таъминланган оилаларга кредит бериш). Европада краудфандинг ривожланишига ҳисса қўшадиган асосий омиллар қуйидагича: давлатнинг норматив-ҳуқуқий ёрми; прогрессив тартибга солиш ва имтиёзли солиқ режими; етакчи краудфандинг платформаларининг халқаро фаолияти.

Учинчиси, Осиё модели. Бу модел йирик корпорациялар томонидан краудфандинг бозорининг монополлашуви ва унинг ижтимоий-маданий йўналиши билан тавсифланади. Осиё минтақасида Хитой кўп сонли лойиҳалар туфайли етакчи ҳисобланади. Хитой Электрон тижорат тадқиқот маркази маълумотларига кўра, мамлакатда 230 дан ортиқ краудфандинг платформалари фаолият кўрсатмоқда. Жаҳон банки прогнозларига кўра, 2027 йилда бориб

Хитойда краудфандинг лойиҳалари ҳажми 46-50 миллиард долларга етиши мумкин. Бу бозор сегменти Япония, Жанубий Корея, Таиланд, Сингапур ва Малайзияда ҳам ривожланган.

Тўртинчиси, Шарқий Европа модели. Ушбу моделнинг хусусиятлари: тартибга солишнинг йўқлиги; кам сонли сайтлар; потенциал инвесторларнинг етарли даражада хабардорлиги; инфратузилманинг етишмаслиги.

Краудфандинг атамаси 2006 йилда краудсорсинг атамаси билан бир вақтда пайдо бўлган деб қаралади ва унинг муаллифи Jeff Хоудир. Шундан сўнг АҚШда ва Европада дастлабки платформалар ташкил этила бошланди (1-жадвал).

1-жадвал

“Краудфандинг” терминага берилган тарифлар

Муаллифлар	Ёндашувлар
Ahlers, G.K.C. et al.	Маълум бир мақсадни қўллаб-қувватлаш учун одатда ихтиёрий хайрия йўли билан жисмоний шахс ёки шахслар гуруҳи томонидан кичик миқдордаги маблағ йиғиш шакли.
Ordanini, A., Miceli, L., Pizzetti, M., Parasuraman, A	Бир гуруҳ манфаатдорлар томонидан кичик ва ўрта ҳажмдаги инвестициялар орқали кимдир томонидан таклиф қилинган янги лойиҳа учун пул йиғиш бўйича шахсий ташаббус.
Schwienbacher, A., Larralde, B.	Интернет орқали очиқ сўров асосида қандайдир мукофот ва/ёки овоз бериш ҳуқуқи эвазига текин хайрия шаклида молиявий ресурсларни тақдим этиш.
Rubinton, B.	Бир томон лойиҳани молиялаштириш учун кўп сонли манфаатдор шахслардан маълум бир қиймат шаклини тақдим этиш эвазига кичик бадалларни сўраш ва олиш орқали маблағ тўплаш жараёни.
Гусева Д., Малыхин Н.	Бошқа одамлар ва ташкилотлар томонидан бошланган лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш учун ўз ресурсларидан фойдаланадиган одамларнинг умумий ҳиссаси. Замонавий дунёда бу жараён Интернетдан фойдаланиш билан содир бўлади.
Тегин В., Усмано Б.	Бошқа одамлар (ташкилотлар) ташаббуси билан бошланган лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш учун Интернет орқали ўз молиявий ёки бошқа ресурсларини бирлаштирганларнинг ишончига асосланган жамоавий ҳамкорлик.

Тадқиқотлар натижасида интеллектуал мулк маҳсулотлари бозорида илғор инновациялар савдо оқими юқори бўлган лойиҳаларни тижоратлаштиришда хорижий инвестициялар, халқаро ташкилотлар ва тадбиркорларнинг маблағларини жалб этишнинг «ақлли одамларнинг жамоавий ҳиссаси» орқали молиялаштириш деб ёндашишнинг мақсадга мувофиқлиги асосланди. Мазкур илмий янгиликнинг амалиётга жорий этилиши, интеллектуал мулк маҳсулотлари бозорини шаклланишини ва стартапларнинг экотизими ривожланишини таъминлаб соғлом рақобатни ривожлантиришга олиб келади ва ўз навбатида, Марказий Осиё стартап хаби яратилишига имкон беради. Дунё краудфандинг бозорида лойиҳаларни молиялаштиришнинг иккита модели, пулсиз ва пулли қўринишда бўлиб, хайрия, классик, акционерлик ва кредит турлари бўйича тавсифланади. (2- жадвал).

Краудфандинг турларининг хусусиятлари

Краудфандинг тури	Лойиҳаларга қуйилмалар шакли	Қайтарилиш шакли	Инвесторга мотивация	Халқаро платформалар
1. Молиялаштиришнинг пулсиз модели				
Хайрия (фидойи)	Эҳсон	Номоддий неъмат	Шахсий ва ижтимоий мотивация	GoFundMe Помоги.ор Тугеза.ру Halfana.uz
Классик (бонус)	Эҳсон	Материл ва номоддий неъмат	Шахсий ёки ижтимоий мотивация комбинацияси ҳамда ҳар қандай мукофотга интилиш	Kickstarter Indiegogo RocketHub Boomstarter Planeta.ru
2. Молиялаштиришнинг пулли модели				
Акциянерлик (краудинвест)	Инвестиция	Капитал қуйилмадан даромад	Шахсий, ижтимоий ёки молиявий комбинациялаш ган мотивация	Seedrs Crowdcube AngelList StartTrack Jumpstartupper
Кредит (узок муддатли, краудлендинг, р2р-кредитлаш)	Кредит (ссуда, қарз)	Қарздан олинган даромад	Шахсий, ижтимоий ёки молиявий комбинациялаш ган мотивация	Lending Club Prosper.com Webmoney Вдолг.ру

Краудфандинг сизга керакли пулни йиғиш имконини берувчи ҳамда лойиҳага киришни истаган инвесторларни жалб қилувчи механизм бўлиб, ғоя муаллифларини қўллаб-қувватлаш учун ихтиёрий равишда пул ёки бошқа ресурсларни бирлаштиради. Жаҳон амалиёти краудфандингни ривожлантириш муҳимлигини кўрсатиб, кичик ва ўрта бизнесда инновацион лойиҳаларга инвестицияларни жалб қилишни ижтимоий-иқтисодий аҳамиятини долзарблигини кўрсатиб турибди. Краудфандингнинг тобора оммалашиб бориши оддийлиги билан боғлиқ, агар давлат инвестициялари ва банк кредитлари билан солиштирганда маблағ йиғиш тезлигидадир.

МДХ мамлакатларидан Россия, Белоруссия ва Қозоғистонда краудфандинг лойиҳалари нисбатан фаол ривожланмоқда. Россияда 2025 йилда умумий бозор ҳажми 218,5 миллион АҚШ долларини ташкил этди (2015 йилга нисбатан у ўн баробарга ошган). Россия бозорида асосий ўйинчилар Boomstarter ва Planeta краудфандинг платформалари бўлиб, улар бозор айланмасининг 75-80 фоизини ташкил этади. 2021 йил 1 январдан бошлаб, Россия Федерациясида “Инвестиция платформаларидан фойдаланган ҳолда инвестицияларни жалб қилиш ва Россия Федерациясининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиришлар киритиш тўғрисида”ги қонун кучга кирди. Ушбу қонун краудфандинг платформалари орқали инвестицияларни жалб қилиш қоидаларини белгилайди. Россия Федерацияси Марказий банки бундай сайтлар операторлари реестрини юритади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 4 мартдаги “2021- 2025 йилларда фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш

тўғрисида”ги ПФ-6181-сон Фармони билан тасдиқланган “2021 - 2025 йилларда фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясини 2021 йилда амалга ошириш” Йўл харитасининг 31-бандида фуқаролик жамияти институтлари томонидан ижтимоий аҳамиятга молик лойиҳаларни амалга ошириш жараёнида “краудфандинг институти” имкониятидан фойдаланиш механизмини яратиш белгиланган. Мазкур банд ижроси юзасидан Адлия вазирлиги томонидан, Фуқаролик жамияти институтлари томонидан ижтимоий аҳамиятга молик лойиҳаларни амалга ошириш жараёнида “краудфандинг институти” имкониятидан фойдаланиш механизмини яратиш бўйича амалий чора-тадбирлар тасдиқланди.

Хусусан, ушбу механизмни яратиш бўйича 2021 йилнинг 12 август куни Адлия вазирлигида Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Стратегик ва минтақалараро тадқиқотлар институти (СМТИ), Ахборот технологиялари вазирлиги, “Тараққиёт стратегияси” маркази ва “EZGU AMAL” жамоат фонди вакиллари иштирокидаги ишчи гуруҳ тузилиб, биргаликда таклиф ва тавсиялар ўрганилиб, таҳлилий маълумотномалар тайёрланмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 28 апрелдаги “Рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4699-сон қарорининг 11-бандига мувофиқ, Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги томонидан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Краудфандинг платформаси орқали ахборот технологиялари соҳасидаги лойиҳаларни оммавий молиялаштириш механизмларини яратиш тўғрисида”ги қарори лойиҳаси ишлаб чиқилиб, манфаатдор вазирлик ва идоралар билан келишилган ва 2021 йилнинг 8 январидан 11-8/119-сон хат билан Вазирлар Маҳкамасига киритилган. Краудфандинг платформасини ишлаш принципага келадиган бўлсак, аввало лойиҳалар давлат қонунларига зид бўлмаслиги талаб этилади. Хусусан, халқаро тажриба асосида краудфандинг бўйича қонунчилик ҳужжатларини такомиллаштириш, ушбу йўналишни ривожлантириш мақсадида, қулай муҳит ва шарт-шароитни ҳамда лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш тизимини яратиш тадбирларини ўз ичига олган чора-тадбирлар режаси лойиҳасини ишлаб чиқиш долзарб масалалардан бири бўлиб қолмоқда.

Миллий иқтисодиётнинг ўсишини ва мамлакатнинг глобал дунёдаги таъсирини белгилашда рақамли инфратузилмаларнинг ўрни муҳим саналади. Жадал ривожланаётган ва замонавий дунёда Интернет тармоғи орқали маблағ тўплаш, лойиҳаларни молиялаштиришнинг муқобил ва истиқболли схемасига айланиб бормоқда. Хусусан, интеллектуал мулк маҳсулотлари ҳамда ахборот технологиялари соҳасидаги лойиҳаларни краудфандинг платформаси орқали жойлаштириш ва молиялаштириш механизми. Жаҳон банки маълумотларига кўра, 2027 йилга келиб ривожланаётган мамлакатларда краудфандинг платформалари орқали жалб этилган инвестицияларнинг йиллик ҳажми 95 миллиард АҚШ долларидан ортиши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, ҳозирги кунда, краудфандинг институти орқали молиялаштиришни тартибга солувчи қонунчилик асослари мавжуд эмаслигини ҳисобга олиб, ахборот технологиялари соҳасидаги лойиҳаларни оммавий молиялаштириш (краудфандинг) соҳасида ҳуқуқий эксперимент якунига кўра, фуқаролик жамияти институтлари томонидан ижтимоий аҳамиятга молик

лойиҳаларни амалга ошириш жараёнида “краудфандинг институти” имкониятидан фойдаланиш механизмини жорий қилишни аҳамияти ошмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 28 апрелдаги “Рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4699-сон қарори
2. Ahlers, G.K.C. et al. Signaling in Equity Crowdfunding. 2012.
3. Ordanini, A., Miceli, L., Pizzetti, M., Parasuraman, A. Crowd-funding: Transforming customers into investors through innovative service platforms. August 2011. *Journal of Service Management* 22(4): 443-470 DOI:10.1108/09564231111155079
4. Schwienbacher, A. and Larralde, B. (2012) Crowdfunding of Small Entrepreneurial Ventures. In: Cumming, D., Ed., *The Oxford Handbook of Entrepreneurial Finance*, Chapter 13, Oxford University Press, Oxford
5. Rubinton, B. Crowdfunding: Disintermediated Investment Banking April 2011, SSRN Electronic Journal/DOI:10.2139/ssrn.1807204
6. Гусева Д., Малыхин Н. Краудфандинг: сущность, преимущества и риски. *Современная наука: Актуальные проблемы теории и практики. Серия «Экономика и Право»*, 2014 — № 9-10 — 5 с.
7. Тегин В., Усманов Б., Краудсорсинг в генерации инновационных идей. *core.ac.uk.pdf*. 2016.
8. Суннатов М.Н. Ўзбекистон Республикасида интеллектуал мулк бозорини тартибга солиш механизмини такомиллаштириш. Диссертация автореферати. 2021. – 23 бет. “Ziyonet” Ахборот-таълим портали.
9. Sunnatov M.N. Mechanism of «voluntary» approach to the regulation of intellectual property. *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*, 2021.10.102.

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA SUN'YI INTELLEKT YORDAMIDA KRAUDFANDING PLATFORMALARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA MUAMMOLARI

Ermuminov Elbek Erkin o'g'li
QarDU, Iqtisodiyot fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyotning shiddatli transformatsiyasi sharoitida sun'iy intellekt texnologiyalari yordamida kraudfanding platformalarini rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari va mavjud muammolari tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida bashoratli tahlil, tabiiy tilni qayta ishlash va neyron tarmoqlarining investitsiya loyihalarini skoring qilish hamda firibgarlikni aniqlashdagi samaradorligi tahlil qilingan. 2026-yilga kelib global moliya bozoridagi o'zgarishlar asosida, SI algoritmlarining loyiha muvaffaqiyatini aniqlashdagi aniqlik darajasi va investorlar ishonchini oshirishdagi roli ilmiy asoslab berilgan. Maqola yakunida O'zbekiston iqtisodiyotida intellektual kraudfanding ekotizimini shakllantirish bo'yicha amaliy takliflar va ularni joriy etish masalalari ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: Raqamli iqtisodiyot, sun'iy intellekt, kraudfanding, NLP, bashoratli tahlil, skoring tizimi, FinTech, investitsiya risklari, algoritmik shaffoflik.

Insoniyat sivilizatsiyasi to'rtinchi sanoat inqilobi sharoitida raqamli iqtisodiyotning yangi va murakkab bosqichiga qadam qo'ydi. 2026-yilga kelib, an'anaviy